

An Analysis of Educational Challenges and School Facilities in Lorestan During the Reign of Reza Shah Pahlavi I (Based on Unpublished Archival Documents)

Talat Dehpahlavan¹ , Sajjad Dadfar²
Pouria Esmaeili³ , Ramazan Mohammadi⁴

1. Corresponding Author: Assistant Professor, Department of History, Faculty of Literature and Humanities, Razi University, Kermanshah, Iran.

pahlavant65@gmail.com

2. Associate Professor, Department of History, Faculty of Literature and Humanities, Razi University, Kermanshah, Iran.

sdadfar@razi.ac.ir

3. PhD in History of Islamic Iran, Lecturer, Department of History, Faculty of Literature and Humanities, Razi University, Kermanshah, Iran.

historian.p@gmail.com

3. Associate Professor, Department of History, Research Institute of Hawzah and University, Qom, Iran.

mohammadi@rihu.ac.ir

Received: 2025/01/25; Accepted 2025/05/31

Extended Abstract

Introduction and Objectives: During the reign of Reza Shah Pahlavi I (1925–1941), Iran's educational system underwent significant transformations that, while ambitious in appearance, introduced a host of challenges and structural deficiencies. The Pahlavi regime sought to modernize the country's education system in an authoritarian manner—prioritizing outward progress without first establishing the necessary infrastructure or a clear understanding of modern pedagogical principles.

This study aims to uncover and describe the educational challenges and systemic shortcomings of the Pahlavi I era, a pivotal period in Iran's educational reform history. The study employs a document-based and analytical methodology, drawing on historical sources from the period to assess the nature and impact of these reforms.

Findings from this research reveal that despite the government's reformist rhetoric, the lack of structural preparedness, hasty implementation, and mismanagement prevented the creation of adequate educational conditions—particularly

Research Institute of
Hawzah and University

Islamic Education (EDU)

Journal homepage: <https://islamicedu.rihu.ac.ir/>

Original Article

in remote regions such as Lorestan. The modernization efforts, especially those targeting school reform, were largely symbolic and propagandistic. In practice, students faced numerous obstacles, including:

- Shortages of qualified teachers and specialists
- Lack of coherent and locally adapted curricula
- Restrictions on intellectual freedom
- Poor sanitary conditions
- Inadequate school facilities
- Ineffective and untrained administrators

These issues not only hindered the quality of education but, in some cases, had a direct negative impact on students' learning experiences.

The central question of this study is: Why was the Pahlavi government unable to provide sufficient educational infrastructure in Lorestan despite its reformist claims?

The hypothesis suggests that, contrary to its promises of modernization, the Reza Shah administration failed to deliver meaningful reforms due to mismanagement and rushed policies. This failure reflects the structural fragility of Iran's educational system during that era.

Method: This study employs a descriptive–analytical approach based on unpublished archival documents, aiming to elucidate, examine, and scientifically analyze these sources alongside selected historical references. The purpose is to identify and interpret the educational challenges and deficiencies in schools in Lorestan during the reign of Reza Shah Pahlavi I, while also assessing the performance of administrators and the available facilities in order to clarify existing ambiguities.

At the initial stage, from among a wide range of archival materials, only those documents directly relevant to the research topic were selected. These were then subjected to a process of classification and verification according to historiographical standards. Documents that failed to meet the criteria of authenticity and reliability were excluded, while the remaining validated sources were incorporated into the study. This careful selection process enhances the credibility of the research.

Given the importance and reliability of these documents, conducting such a study is essential for understanding the history of education in Iran during this transformative period. Moreover, by revisiting the educational problems of that era—some of which persist to this day—this research aims to provide insights that may encourage contemporary policymakers and administrators to address and resolve these enduring challenges.

Findings: During the reign of Reza Shah Pahlavi I, modern schools were not established in a systematic or well-planned manner. The necessary educational infrastructure was never properly developed, and the government, lacking a clear understanding of modern pedagogy, hastily founded such institutions. Moreover, it failed to adopt or carefully adapt models from advanced European schools, which could have provided a more effective framework. Instead, Reza Shah, in an effort to present himself as a modernizing monarch to the outside world, sought to dismantle traditional schools and replace them with a new educational style—mainly as a symbolic gesture to demonstrate Iran's supposed progress under the Pahlavi state.

Archival evidence further suggests that students were often deprived of even the most basic educational necessities.

In many cases, school principals had to provide clothing and stationery for pupils out of their own personal income. To expand classes or establish new grade levels, administrators repeatedly petitioned the Ministry of Endowments and Education, but these requests were frequently ignored or left unresolved. Schools also suffered from a shortage of qualified teachers, and even the payment of meager salaries was plagued with delays and difficulties. Although school officials appealed to the government for assistance, little was done to address these problems. It is worth noting that in cases where capable and influential administrators were present, some of these difficulties were alleviated to a limited extent.

Discussion and Conclusion: The examination of archival documents indicates that the Pahlavi I government's efforts to establish new schools and introduce an educational approach aligned with modern social and cultural conditions in Iran could have yielded positive long-term results if they had been appropriately implemented. With prudent planning and appropriate cultural adaptation—while respecting religious considerations—modern schools might have successfully replaced traditional maktab-khaneh institutions.

However, in the absence of adequate infrastructure, these reforms produced limited benefits. In provinces such as Lorestan, despite the efforts of local intellectuals and cultural figures to promote education, the necessary foundations were insufficient. Although some benevolent individuals contributed to the establishment and equipping of schools through philanthropic initiatives, these efforts were inadequate to resolve the widespread problems faced by students and their families.

Ultimately, the evidence suggests that Reza Shah's government was more concerned with propaganda and projecting an image of modernization than with genuinely improving educational outcomes. Actual progress in education requires effective management, not merely promises or the passage of laws. While legislation may serve as a necessary condition, it is not sufficient without persistence, practical measures, and investment in infrastructure. Educational development must be grounded in careful planning, adequate funding, and competent leadership. Otherwise, premature reforms implemented before the creation of proper foundations risk producing disorder within the educational system and harming students.

The ill-considered policies of the Pahlavi I era thus serve as a historical lesson: sustainable educational progress demands foresight, expertise, and genuine commitment. If contemporary policymakers act with knowledge and responsibility, many of the persistent challenges in Iran's educational system can be resolved, paving the way for a brighter future.

Keywords: Pahlavi I Government, Lorestan, Schools, Mismanagement, Educational Challenges.

Cite this article: Talat Dehpahlavan, Sajjad Dadfar, Pouria Esmaeili, and Ramazan Mohammadi (2025). "An Analysis of Educational Challenges and School Facilities in Lorestan During the Reign of Reza Shah Pahlavi I (Based on Unpublished Archival Documents)" *Journal of Islamic Education* 20(53): 137-165.

واکاوی معضلات آموزشی و امکانات مدارس لرستان در دوران حکومت پهلوی اول (بر اساس اسناد منتشر نشده)

طلعت ده‌پهلوان^۱ ، سجاد دادفر^۲
پوریا اسمعیلی^۳ ، رمضان محمدی^۴

۱. استادیار گروه تاریخ، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران (نویسنده مسئول).

pahlavant65@gmail.com

۲. دانشیار گروه تاریخ، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران.

sdadfar@razi.ac.ir

۳. دکتری تاریخ ایران دوره اسلام، مدرس گروه تاریخ، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران.

historian.p@gmail.com

۴. دانشیار، گروه تاریخ، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، قم، ایران.

mohammadi@rihu.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۱/۰۶؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۳/۱۰

چکیده گسترده

مقدمه و اهداف: در عصر پهلوی اول (۱۳۰۴-۱۳۲۰ش)، نظام آموزشی دستخوش تحولات مهمی شد که این تحولات چالش‌ها و معضلات زیادی را به وجود آورد. تلاش پهلوی بر آن بود تا بدون درست کردن زیر ساخت‌های آموزشی به صورت آمرانه، ایران را در زمینه نظام آموزش و پرورش و در ظاهر به ترقی برساند. هدف مقاله حاضر، کشف و وصف معضلات و چالش‌های نظام آموزش عصر پهلوی اول به عنوان یکی از مهم‌ترین دوره‌های تحول آموزش در ایران، با استفاده از روش مطالعات اسنادی و تحلیلی و با تکیه بر منابع تاریخی این دوره است. یافته‌های این پژوهش نشانگر آن است که دولت پهلوی اول با وجود در نظر گرفتن برنامه‌های اصلاحی، به لحاظ ضعف ساختار آموزشی، اقدامات عجولانه و سوء مدیریت، برخلاف وعده‌هایی که در زمینه نوسازی ساختار نظام آموزشی ایران داده بود، نتوانست بسترهای کافی را در مناطق دور دست به ویژه در مدارس لرستان برای محصلان ایجاد کند. بنابراین اقدامات

حکومت پهلوی اول در اجرای برنامه‌های تجدیدطلبانه بالأخص در اصلاح ساختار آموزشی مدارس بیشتر جنبه تبلیغاتی داشت و در عمل دانش‌آموزان با مشکلاتی مانند: کمبود معلم و نیروی متخصص، برنامه‌های درسی منسجم و بومی، محدودیت آزادی اندیشه و مشکلات فراوانی بهداشتی، کمبود فضای مناسب و مدیران کاربلد بودند به طوری که، در بعضی از مواقع بر یادگیری آنان تأثیر منفی گذاشته بود.

بنابراین هدف از انجام پژوهش حاضر پاسخ به این سؤال است که چرا دولت پهلوی اول با وجود در نظر گرفتن برنامه‌های اصلاحی، قادر نبود بسترهای کافی را در مدارس لرستان برای محصلان ایجاد کند؟ فرضیه حاصله چنین است که، دولت رضاشاه بر خلاف وعده‌هایی که در زمینه نوسازی ساختار نظام آموزشی ایران داده بود آن طور که باید به سبب سوء مدیریت مسئولین و اقدامات عجولانه قادر نبود تا در مناطق دور دست کشور امکانات خوبی را برای دانش‌آموزان فراهم آورد که همین امر بیانگر ضعف ساختاری آموزش و پرورش در آن روزگار است.

روش: این مقاله با استفاده از روش توصیفی و تحلیلی مبتنی بر اسناد منتشر نشده قصد دارد تا با گویاسازی، مطالعه دقیق و تحلیل علمی این اسناد و نیز بررسی تعدادی از منابع تاریخی به آسیب‌شناسی و معضلات مدارس لرستان در عصر پهلوی اول بپردازد و عملکرد مدیران و امکانات آنان را تحلیل و ابهامات را روشن سازد. از سویی، در ابتدا از میان اسناد متعدد سندهای مورد نیاز بر مبنای موضوع پژوهش برگزیده شده است که پس از تفکیک و صحت‌سنجی آن بر مبنای دانش تاریخ‌نگاری تعدادی از آن‌ها حذف و بقیه انتخاب گردید که همین امر بر اعتبار تحقیق می‌افزاید. پس با توجه به این اسناد با اهمیت و تأیید شده، انجام چنین پژوهشی در حوزه تاریخچه آموزش و پرورش ایران در این دوره تاریخی ضروری است تا بدین طریق، با یادآوری مشکلات آموزشی که تعداد اندکی از آن‌ها در زمان حاضر هم هنوز پابرجا هست باعث شود تا مدیران کنونی در رفع آن کوشا شوند.

نتایج: در دوره پهلوی اول مدارس نوین به معنای دقیق کلمه به خوبی و با برنامه ریزی مشخص تأسیس نشد زیرا زیرساخت‌ها به درستی شکل نگرفت و دولت بدون آن که درک صحیحی از آموزش‌های جدید داشته باشد چنین مدرسی را بنیان نهاد. همچنین نتوانست الگوی مشخصی از نمونه‌های مدارس پیشرفته در اروپا را الگو قرار دهد و در این زمینه احتیاط و دقت کند. بنابراین رضاشاه با شتاب می‌خواست حتی جهت حفظ ظاهر برای این که خود را پادشاهی متجدد به دنیا معرفی نماید مدارس کهن را از میان بردارد و سبک آموزش را تغییر دهد تا به همه بفهماند که دولت پهلوی در راستای ترقی ایران گام بر می‌دارد.

از طرفی هم، از محتوای اسناد چنین استنباط می‌شود که دانش‌آموزان از حداقل وسایل اولیه تحصیل هم بهره‌مند نبودند و مدیران مدارس لباس و لوازم‌التحریر آنان را با درآمد شخصی تهیه می‌کردند و یا برای گسترش کلاس‌ها و پایه‌های نظام آموزشی مکرراً با وزارتخانه اوقاف و معارف مکاتبه می‌نمودند که اکثر اوقات به نتیجه خاصی نمی‌رسیدند، و یا از کمبود آموزگاران خوب رنج می‌بردند و حتی در پرداخت همان حقوق ناچیز با مشکلاتی روبرو بودند و از دولت می‌خواستند تا در رفع این معضل تلاش کند اما چنین اتفاقی رخ نداد. ناگفته نماند که اگر مدیران شایسته و با نفوذی حضور داشتند این گرفتاری‌ها تا حدودی کاهش می‌یافت.

بحث و نتیجه‌گیری: با بررسی اسناد این نتیجه حاصل می‌شود که اقدامات دولت پهلوی اول در ایجاد مدارس جدید و نیز رویکرد آموزشی مطابق با شرایط اجتماعی و فرهنگی نوین در ایران اگر درست اجرا می‌شد نتایج مطلوبی را حتی در دراز مدت به دنبال داشت که می‌توانست با درایت و فرهنگ‌سازی صحیح جایگزین مکتب‌خانه‌ها و آموزش‌های سنتی البته با رعایت مسائل شرعی شود. ولیکن در آن شرایط که بسترهای مناسبی فراهم نشده بود پیامدهای خوبی در پی نداشت زیرا هنوز ساختار جامعه سنتی و در بعضی از استان‌ها مثل لرستان با وجود کوشش بزرگان علم و ادب در ارتقای سطح آموزش اما بسترهای لازم کافی نبود، اگرچه که برخی از اشخاص

نوع مقاله: پژوهشی

دلسوز با انجام فعالیت‌های عام‌المنفعه گام‌های مثبتی در راستای تأسیس و تجهیز مدارس برداشتند ولی مشکلات برای مردم حل نشد. در نهایت، با توجه به مواردی که گفته شد باید به این مسئله مهم هم اشاره کرد که دولت رضاشاه بیشتر دنبال تبلیغ و جوسازی بود در غیر این صورت، باید به شکلی دقیق در راستای ارتقای سطح آموزش گام برمی‌داشت و دلسوزانه به پیشرفت محصلان کمک می‌کرد نه این که مشکلات پا بر جا بماند و اوضاع دگرگون نشود، زیرا ترقی نظام تعلیم و تربیت به مدیریت درست نیاز دارد و تنها با وعده دادن و تصویب قوانین نمی‌توان به عنوان شرط لازم گامی محکم در این زمینه برداشت، پس پشتکار و اقدام عملی هم در کنار آن شرط کافی به شمار می‌رود. از طرفی هم، باید زیرساخت‌های نظام آموزشی با درایت مدیران و تأمین اعتبار شکل گیرد این طور نباشد که اول طرحی در زمینه ارتقای آموزش اجرا شود بعد توسعه زیرساخت‌ها انجام پذیرد، اگر بدین شکل عمل شود هرج و مرج بر نظام آموزشی حاکم خواهد شد و دانش‌آموزان متضرر خواهند شد. بنابراین اقدامات نسنجیده دولت رضاشاه می‌تواند درس عبرتی باشد تا مسئولان به درستی و با علم و آگاهی در خصوص پیشرفت آموزش گام بردارند که اگر این اتفاق رخ دهد به یقین معضلات آموزشی رفع می‌گردد و آینده روشنی بر نظام تعلیم و تربیت در انتظار خواهد بود.

تعارض و منافع: تعارض و منافع اعلام نشده است.

واژگان کلیدی: حکومت پهلوی اول، لرستان، مدارس، سوء مدیریت، مشکلات آموزشی.

استناد: طلعت ده پهلوان، سجاد دادفر، پوریا اسمعیلی و رمضان محمدی (۱۴۰۴). «واکاوی معضلات آموزشی و امکانات مدارس لرستان در دوران حکومت پهلوی اول (بر اساس اسناد منتشر نشده)». مجله تربیت اسلامی ۲۰(۵۳): ۱۳۷-۱۶۵.

۱. مقدمه

نظام آموزشی هر کشور از بنیادهای اصلی توسعه فرهنگی و اجتماعی، اقتصادی و تمدنی آن به‌شمار می‌رود. پهلوی اول تلاش داشت تا با رویکردی متمرکز و مدرن ساختار آموزشی سراسری و منسجمی را در ایران اجرا کند که این رویکرد با معضلات و چالش‌های زیادی مواجه شد. بررسی این مشکلات علاوه بر این که تاریخ تحولات آموزشی ایران را در این دوره برای ما روشن می‌سازد، می‌تواند چشم اندازهایی برای تحلیل سیاست‌های آموزشی در دوره‌های بعدی و چرایی برخی مشکلات موجود در نظام آموزشی کشور باشد. این مقاله مشکلات آموزشی و امکانات مدارس لرستان در دوران حکومت پهلوی اول را با تکیه بر اسناد منتشر نشده مورد واکاوی قرار می‌دهد. علت انتخاب موضوع چنین است که با وجود اهمیت تأسیس مدارس نوین در ایران عصر رضاشاه که امری ضروری قلمداد می‌شد، اما شکل‌گیری چنین مدرسی به برنامه‌ریزی مدون و حساب شده‌ای و با حفظ آموزه‌های شرعی نیاز داشت.

به هر حال، با بررسی اسناد متعددی که در این زمینه وجود دارند، اقدامات انجام شده توسط دولت، آن طور که انتظار می‌رفت، نبود. زیرا برای تحقق چنین مسئله‌ای باید حداقل امکانات در اختیار نظام آموزشی قرار می‌گرفت تا بدین طریق، محصلان بتوانند با کمترین مشکل به تحصیل پردازند. ساختمان، بهداشت مناسب، معلمان فرهیخته و مدیران با تجربه و کاردان یکی از مهم‌ترین مسائلی بودند که بایستی در مدارس به خوبی در نظر گرفته می‌شدند. بنابراین هدف از پژوهش حاضر پاسخ به این سؤال است که چرا دولت پهلوی اول با وجود در نظر گرفتن برنامه‌های اصلاحی، قادر نبود بسترهای کافی را در مدارس لرستان برای محصلان ایجاد کند؟ فرضیه حاصله چنین است که، دولت رضاشاه بر خلاف وعده‌هایی که در زمینه نوسازی ساختار نظام آموزشی ایران داده بود آن طور که باید به سبب سوءمدیریت مسئولین و اقدامات عجولانه قادر نبود تا در مناطق دور دست کشور امکانات خوبی را برای دانش‌آموزان فراهم آورد که همین امر بیانگر ضعف ساختاری آموزش و پرورش در آن روزگار است.

۲. پیشینه تحقیق

راجع به موضوع این مقاله تاکنون تحقیقی به شکل تخصصی صورت نگرفته است و تنها در تعدادی از پژوهش‌های مربوط به تاریخ لرستان به شکلی گذرا و محدود به آن اشاره شده است. مثلاً، فرامرزی رومیانی (۱۳۹۴)، در پایان‌نامه کارشناسی ارشد با عنوان: «روند شکل‌گیری مدارس جدید در لرستان (پهلوی اول)» به چگونگی ایجاد مدارس نوین در لرستان اشاره نموده اما مشکلات دانش‌آموزان و محیط مدرسه را به طور کامل بیان نکرده است. و یا فرزانه امیدی نژاد (۱۴۰۰)، در پایان‌نامه کارشناسی ارشد با عنوان: «بررسی آموزش و مدارس لرستان در سال‌های ۱۳۲۰ تا ۱۳۵۷» فقط به مسائل آموزشی، تربیت، استخدام معلمان، کتب درسی و غیره پرداخته و به مشکلات عمده آن توجه نداشته و آسیب‌شناسی درستی نکرده است. و یا صامعی یزدی (۱۳۹۰)، در پایان‌نامه کارشناسی ارشد با عنوان «سیر و تحولات آموزش و پرورش ایران در دوره پهلوی دوم» به صورت گذرا نظام آموزش و پرورش در عصر محمدرضاشاه را بررسی نموده، اما دوران پهلوی اول مورد بحث این مقاله است. همچنین جهانگیر خسروی شکیب و دیگران (۱۳۹۹)، در مقاله: «تحلیل اسامی مدارس لرستان در عصر پهلوی» و نیز جهانگیر خسروی شکیب (۱۴۰۲)، در کتاب تاریخچه نظام آموزشی لرستان در دوره پهلوی (۱۳۵۷-۱۳۰۴ش) و یا عظیم محمودزاده و اسدیگانه (۱۳۹۳)، در کتاب «تاریخچه آموزش و پرورش خرم‌آباد: با نگاهی به تاریخچه آموزش و پرورش ایران و لرستان» مشکلات مدارس لرستان را مورد واکاوی قرار نداده‌اند. بدین ترتیب، با توجه به تحقیقاتی که نام برده شد موضوع این مقاله جدید و رویکردی متفاوت دارد.

این مقاله با استفاده از روش توصیفی و تحلیلی مبتنی بر اسناد منتشر نشده قصد دارد به آسیب‌شناسی و معضلات مدارس لرستان در عصر پهلوی اول پردازد و عملکرد مدیران و امکانات آنان را تحلیل و ابهامات را روشن سازد. پس انجام چنین پژوهشی در حوزه تاریخچه آموزش و

پرورش ایران در این دوره تاریخی ضروری است تا بدین طریق، با یادآوری مشکلات آموزشی که تعداد اندکی از آنها در زمان حاضر هم هنوز پابرجا هست باعث شود تا مدیران کنونی در رفع آن کوشا شوند.

۳. گذری به شکل‌گیری مدارس جدید در لرستان عصر پهلوی اول

در دوران رضاشاه با توجه به تفکر نوسازی ایران، اصلاح مدارس نیز به عنوان مراکز مهم تربیتی البته با رویکردی ملی‌گرایانه بدون در نظر گرفتن اصول دینی و تربیت اسلامی مد نظر قرار گرفت. به طوری که، دیدگاه کلی این حکومت با مؤلفه‌هایی همچون، تأکید بر زبان فارسی، باستان‌گرایی و تمرکزگرایی همراه بود و حتی نام مدارس را نیز در این زمینه‌ها انتخاب می‌کردند (خسروی‌شکیب (و دیگران)، ۱۳۹۹، ص ۲۵۳)، که چنین اقدامی با توجه به ساختار سنتی و مذهبی جامعه ایران برای اقشار مختلف جامعه تا حدود زیادی ناآشنا بود زیرا مردم قرن‌ها آموزش‌های دینی را در راستای حفظ هویت اسلامی اولویت داشتند. بنابراین تفکر ملی‌گرایانه و در انزوا قرار دادن مذهب را غیرقابل قبول می‌دانستند، پس در ابتدا نسبت به این موضوع بدبین شدند اما به مرور زمان با فشار حکومت به اجبار فرزندان خود را به مدارس جدید فرستادند.

از طرفی، لرستان هم با توجه به تصویب قانون در سال ۱۳۰۶ش یعنی لزوم تشکیل مدارس حتی در مناطق محروم و دورافتاده، صاحب تعدادی مدرسه شد به طوری که، برای اکابر نیز مدارس در نظر گرفتند که کلاس‌ها به صورت شبانه برگزار می‌شد (واعظ شهرستانی، ۱۳۸۸، ص ۴۳).

طبق نامه اداره معارف و اوقاف و بروجرد و لرستان به وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه در تاریخ ۱۳۰۶/۱۱/۲۵، مدارس جدید در این استان از اول بهمن این سال دایر گردیدند و تعدادی هم در اسفند فعالیت خود را آغاز کردند و شرح اقدامات انجام شده آنان بدین شرح بود: «... ۱. مدرسه چهار کلاسه ذکور امامزاده قاسم جاپلق؛ ۲. مدرسه یک کلاسه خرم‌آباد؛ ۳. مدرسه یک کلاسه بروجرد؛ ۴. مدرسه یک کلاسه اناث بروجرد؛ ۵. مدرسه یک کلاسه ذکور پیشکوه (الشتر) ... مدرسه یک کلاسه نسوان و حومه خرم‌آباد ... در شرف دایر شدن است ...» (ساکما، نمره ۷۱۲).

در واقع، دولت سعی داشت تا آموزش‌های نوین جایگزین مکتب‌خانه‌ها و آموزش‌های دینی شوند و تدریس زبان فارسی را در اولویت قرار دهند و حتی یادگیری عربی که زبان اسلام بود را با تفکر باستان‌گرایی، به حداقل برسانند زیرا با این قبیل اقدامات که در اصل فرهنگی نبود و رویکردی سیاسی داشت می‌خواست فرهنگ عشایری را به فرهنگ شهری تبدیل نماید و طبق نظر دولت پهلوی اول امنیت را به ظاهر در درون اقوام و طوایف اعمال کند. اما چنین اقدام عجولانه‌ای مشکلات زیادی را به دنبال داشت زیرا بدون فراهم کردن امکانات لازم این مدارس تأسیس شد و فرهنگ ایلات و عشایر هم به راحتی قابل تغییر نبود و بزرگان طوایف این مسئله را نپذیرفتند و واکنش‌های منفی نشان دادند.

به هر حال، یکی از نقاطی که در این منطقه پیشگام تأسیس مدارس نوین شد بروجرد بود. بنابراین در اواخر دوره قاجار مساعدت عده‌ای از بزرگان شهر و رؤسای ادارات دبستان باصری^۱ افتتاح شد (مولانا بروجردی، ۱۳۵۳، ص ۱۷۷)، که در عصر پهلوی اول نیز به فعالیت خود ادامه داد. از سال ۱۳۰۲ش هم به دستور احمد امیراحمدی^۲ مدارس^۳ در برخی از شهرهای لرستان ایجاد شد و در سال ۱۳۰۳ش به کمک اعتضاد رازانی رئیس فرهنگ وقت و تعدادی از معتمدین مدارس پسرانه (جمالیه) و دخترانه (مکتب البنات فاطمیه) و در سال ۱۳۰۴ مدرسه اتحادیه کلیمیان آلیانس شکل گرفت (همان، ص ۱۷۸).

۱. از توابع ازنا در دهستان جاپلق (گاپله).

۲. باصرالسلطنه از آزادی‌خواهان و رئیس اداره مالیه بروجرد بود که به احترام وی این مدرسه باصری نام‌گذاری شد.

۳. نخستین سپهد ایران.

در خرم‌آباد نیز از سال ۱۳۰۰ش به بعد به ویژه در دوران رضاشاه مدارس متعددی البته با حمایت مردم محلی و افراد با نفوذ بنا شد. مثلاً، در این زمینه میرزا علی‌خان ادیب‌زاده طهرانی رئیس اداره پست این شهر بدین امر همت گماشت و با وجود مشکلات فراوان کلاس درس در اختیار دانش‌آموزان گذاشت و در آن دروس تاریخ، جغرافیا، ریاضی و زبان‌های فرانسه و عربی تدریس شد (قاسمی، ۱۳۹۰، ص ۲۱۶-۲۱۹). از سویی، با ورود امیراحمدی به خرم‌آباد جهت یکجانشینی ایلات و عشایر تلاش کرد تا مدارس و آموزش جدید گسترش یابند، پس مدرسه سپه افتتاح و بودجه آن توسط وزارت معارف تأمین می‌شد (کازمی، ۱۳۷۶، ص ۱۱۰-۱۱۱).

علاوه بر این، نهادهای آموزشی دیگری هم با یاری فرهیختگان و اشخاص حامی علم و ادب که جنبه فرهنگی و علمی داشت و بسان مدارس حکومتی نبود در اقصی نقاط لرستان ساخته شدند که مهم‌ترین آنها عبارتند از: دبستان ملی پهلوی، دبستان شاهدخت، دبستان ۱۵ بهمن، دبستان شاهپور، دبستان ۱۷دی، دبیرستان پهلوی خرم‌آباد (امیدی‌نژاد، ۱۴۰۰، ص ۳۴-۳۸). که دختران و پسران در آنجا به تحصیل روی آوردند. علاوه بر این، با تلاش‌های مکرر اعتضاد رازانی نخستین کتابخانه نوین در بروجرد با نام «کتابخانه اعتضادیه» ایجاد شد که محصلین می‌توانستند در آن مکان علمی مطالعه نمایند (همان، ص ۴۲).

از سوی دیگر، با اهتمام علاقه‌مندان و اهل علم کتابفروشی‌های مناسبی هم در لرستان پدید آمد که مستقل بودند زیرا پیش از آن خرازی‌ها و انجمن‌های ادبی بر حسب نیازهای مردم کتاب‌هایی را می‌فروختند، اما از این زمان به بعد این کتابفروش‌ها بودند که متون گوناگون را در اختیار مردم قرار می‌دادند. بدین ترتیب، در سال ۱۳۱۲ش اولین مغازه کتابفروشی با نام «کتابفروشی نور» در شمال شرقی سبزه میدان خرم‌آباد توسط حسین خرمی راه اندازی شد (همان، ص ۴۳).

لازم به ذکر است که با وجود کوشش در راه ترقی نظام آموزشی اما از همان ابتدا مردم با تفکر سنتی و به علت پابندی به آموزش‌های دینی و عدم شناخت از آموزش‌های نوین اعتماد چندانی به مدارس نداشتند حتی از حضور فرزندان خویش در کلاس جلوگیری می‌کردند و نمی‌دانستند که پایان کار بچه‌های آنان چه می‌شود. در این میان برخی از ملایان که از تأسیس مدارس نوین زیان دیده بودند هم بر علیه معلمان و مدیران و دروس توطئه می‌نمودند (رومیانی، ۱۳۹۴، ص ۶۲). ولی دولت با مشاهده این وضعیت به قوه قهریه متوسل شد و محصلان را از مکتب‌خانه‌ها به مدارس فرستاد (عیدی، ۱۳۷۸، ص ۲۸۳). در اصل، حکومت پهلوی بدون آن که اهمیت چنین مدرسی را به همگان نشان بدهد و فرهنگ‌سازی کند و نیز علوم نوین را در کنار علوم شرعی بگذارد به خشونت رفتار کرد که جالب نبود و بر بدبینی مردم افزود.

از طرف دیگر، دولت برای این که عشایر را به سمت شهرنشینی هدایت و از شورش آنها ممانعت کند مدرسه «دارالتربیه عشایری» را ساخت و به سران خوانین اعلام کرد تا فرزندان خود را به این مدرسه بفرستند (امیراحمدی، ۱۳۷۳، ص ۲۱۴-۲۱۵)، که آنان از این اقدام سریع کمی ناراحت شدند ولی باید از فرمان حکومت اطاعت می‌کردند و چاره‌ای نداشتند و نمی‌توانستند سرپیچی کنند در غیر این صورت، مجازات می‌شدند.

به هر صورت، علی‌رغم فشار دولت، توسعه مدارس روستایی و عشایری در دوره رضاشاه بر خلاف شهرها آن طور که اصرار داشتند رشد نیافت و به کندی انجام پذیرفت به طوری که، در لرستان تنها سه مدرسه «جامی»، «حکیم نظامی» و مدرسه‌ای در دلفان بنیان نهاده شد (رومیانی، ۱۳۹۴، ص ۸۴-۸۵).

بدین طریق، در ظاهر این گونه اقدامات دستاوردهای مؤثر و مفیدی برای رشد و پرورش فکری مردمان این خطه کهن در پی داشت. با این وجود، زیر ساخت‌ها و امکانات مدارس لرستان حداقل در مقایسه با شهرهای بزرگ بسیار ناچیز بود و محصلان با مشکلات و افری بالأخص در زمینه بهداشت، ساختمان مدارس، معلمان و مدیران متبحر روبرو بودند که در ادامه به آن پرداخته می‌شود.

۴. وضعیت بهداشت در مدارس

بر خلاف رویکردها، تبلیغات و اصرار دولت پهلوی اول در احداث مدارس و لزوم آموزش‌های نوین اما اکثر آنان مشکلات بهداشتی داشتند. البته تعدادی از دانش‌آموزان هم فقیر بودند که ظاهر و لباس مناسبی نداشتند، پس با توجه به این شرایط و عدم حمایت دولت و بی‌اهمیت بودن این مشکل برای وزارت معارف؛ مدیران از روی اجبار و ناچاری، خود برای آنان هزینه کردند. مثلاً، در نامه‌ای که اداره معارف و اوقاف لرستان در تاریخ ۱۳۱۳/۰۲/۲۶ به وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه نوشته است وضعیت نابسامان مدارس این گونه گزارش شده است: «... محصلین خیلی کثیف و پا برهنه، پاهایشان گل آلود به مدرسه آمده بودند ... دستور لازم در نظافت محصلین داده شد چون یک قسمت از شاگردان به کلی لخت و برهنه بودند و در مدرسه هم ده دست لباس با کفش موجود داشتند بین محصلین تقسیم گردید ...» (ساکما، نمره ۴۷۹، ۱). در ادامه این سند به نکاتی چون اصلاح موی دانش‌آموزان و تأمین اعتبار جهت بهبود بهداشت مدارس و نیز درخواست از وزارت معارف و اوقاف برای رسیدگی به وضع زندگانی معلمان اشاره شده است (همان). که همین امر نشان‌دهنده حقوق ناچیز معلمان و وظایف سخت آنان در تعلیم محصلان بوده است. با این حال، وزارت معارف و اوقاف پاسخی به این نامه نداد و به چنین اوضاع نابسامانی توجه نکرده است.

در نامه دیگر هم خدمات ارزنده یکی از معلمان دبستان‌های بروجرد در خصوص نحوه مطلوب تدریس و رسیدگی به نظافت محصلین گزارش شده است به طوری که، در مقایسه با دبستان زاغه وضعیت بهتری داشته است. به همین خاطر مسئولان اداره معارف و اوقاف لرستان و بروجرد از انحلال و تشکیل کلاس‌های این مدرسه در دبستان زاغه به دلیل کمبود فضا توسط وزارت معارف و اوقاف انتقاد نمودند و تقاضا کردند تا به دلیل مسافت طولانی این اقدام صورت نگیرد و به جای آن ساختمان‌های جدیدی احداث گردند تا دانش‌آموزان بیشتری در کلاس‌ها حضور یابند و انگیزه و اشتیاق معلمان هم افزایش پیدا کند. ولیکن این اتفاق رخ نداد و بدین نامه هم پاسخ قطعی ندادند (ساکما، بدون نمره: ۲).

بنابراین از محتوای این سند مشخص است که وزارتخانه مذکور هر زمان که با کمبود فضای آموزشی مواجه می‌شد به جای این که مدارس را گسترش دهد بدون برنامه به ادغام مدارس می‌پرداخته است که چنین اقدامی بالطبع مشکلات عدیده‌ای را برای آموزگاران و محصلان بالأخص در حوزه بهداشت به علت ازدحام و شلوغی فراهم می‌کرده است و پیامدهای منفی را هم در پی داشت و حتی باعث می‌شد تا محصلان نتوانند به درستی آموزش ببینند و معلمان هم تمرکز کافی برای تدریس نداشته باشند.

۵. شرایط نامناسب محل مدرسه نسوان خرم‌آباد

مدارس دخترانه هم در این دوران شرایط مطلوبی نداشتند و امکانات آنان هم مثل مدارس پسرانه مناسب و قابل قبول نبود. به طور نمونه، مدرسه نسوان خرم‌آباد در محلی مخروبه قرار داشت که باعث شد تا مسئولان لرستان نامه‌هایی را در تاریخ ۱۳۱۱/۰۴/۲۱ و ۱۳۱۱/۰۶/۲۶ به وزارت داخله ارسال کنند تا شاید دولت اقدام لازم را انجام دهد و اوضاع آن مدرسه را سامان بخشد. در این نامه به اشکالات مدرسه و کلاس‌های آن پرداخته شده است و تقاضا نمودند تا تحصیل اطفال در کلاس چهارم میسر گردد و مجوزهای لازم به آنان داده شود تا حداقل تحصیل را تا این سطح ادامه دهند (ساکما، نمره ۱۱۲۶: ۳ و نمره ۲۱۸۵: ۴). ولیکن وزارت داخله قبل از این نامه در تاریخ ۱۳۱۱/۰۳/۳۱ به اطلاع لرستان رسانده بود که اداره اوقاف و معارف غرب (همدان) مخالف گسترش کلاس‌های درس دختران در مکانی دیگر است و با نماینده معارف علی‌رغم، تهیه مکان بهتر برای بنای مدرسه دختران مخالفت نموده‌اند و حتی به وی توهین کردند و اجازه چنین کاری را نمی‌دهند (ساکما: نمره ۲۶۲/۵۸۳۱: ۵). بنابراین به نظر می‌آید که شاید این اداره به سبب مخارج وافر و یا طولانی بودن زمان تعمیر مدرسه ممانعت کردند. با این حال، همان طور که، بیان شد مدیران لرستان تلاش کردند تا اختلاف پیش آمده را بر طرف کنند و دختران با خیالی آسوده در ساختمانی بزرگ‌تر و ایمن‌تر آموزش ببینند اما بدون حمایت نهادهای دولتی کاری از پیش نبردند و مشکلات پا برجا بود.

۶. نواقص حقوق آموزگاران، وضعیت مدارس، فقدان اعتبارات لازم جهت افزایش کلاس و تأسیس کلاس برای عشایر

حقوق معلمان با وجود اصلاح ظاهری نظام آموزشی همچون دوره قاجار اندک و ناچیز بود و بدین‌سان مشکلاتی را برای زندگانی آنان در پی داشت. به طوری که، طبق اسناد سال ۱۳۱۲ش آموزگاران ابتدایی در بروجرد وضعیت مساعدی نداشتند و اداره معارف و اوقاف لرستان تلاش می‌کرد تا این معضل را بر طرف کند.

مثلاً، در این سند آمده است: «... به طور کلی حقوق معلمین ابتدایی بروجرد کم و لزوم است با افزایش اعتبارات قدری حقوق آنان ترمیم شود و بالنسبه معلمین کاری‌تری به توان به مباشرت تعلیم و تدریس اطفال گماشت» (ساکما، بدون نمره: ۶). یعنی این که اگر حقوق و مزایای آنها افزایش یابد علاوه بر استخدام معلمان بهتر به یقین بر انگیزه و کارایی آنان در امر تدریس افزوده می‌شود که بسیار مهم است اما این اتفاق به خوبی رخ نداد و آموزگاران سال‌ها با درآمد ناچیز به کار خود ادامه دادند. در نامه دیگر هم که در سال ۱۳۱۰ش به وزارت معارف ارسال کرده بودند مجدداً متذکر شدند که به علت گرانی ارزاق و نایابی خانه، اغلب مایحتاج معلمان و مسکن آنها به سختی و دشواری زیاد تأمین می‌شود و درآمدها و هزینه‌های زندگی معلمان و کارکنان متعادل نیست (ساکما، نمره ۲۱۵۹: ۷)، که عدم توجه دولت پهلوی به طبقه فرهیخته و روشنفکر آموزگاران را در مناطق محروم نشان می‌دهد. همین امر باعث شد تا آنان زمانی که مدرسه نبودند جهت تأمین معاش و رفع کمبودها به کارهای دیگر بپردازند. بنابراین فشار کار زیاد سبب گردید تا نتوانند در ساعتی که خارج از مدارس هستند مطالعه کافی داشته باشند و با دانش بیشتر به محصلان درس بدهند که این موضوع آسیب‌هایی را در حوزه نظام آموزشی به دنبال داشت.

از سویی، اعتبارات کافی برای ارتقا، خرید اثاثیه، تدارکات و تعمیر آبرومند مدارس و نیز رفع مشکلات دانش‌آموزان لرستان تأمین نمی‌شد. مثلاً، در سندی ذکر شده است که اداره معارف و اوقاف لرستان از مرکز خواسته تا به خاطر افزایش جمعیت شهر بروجرد و تعداد محصلان زیاد آن دیار تعدادی کلاس به مدارس اضافه گردد (ساکما، بدون نمره: ۶). ولی از تهران پاسخی دریافت نکرده است. بنابراین نتوانسته بودجه و اعتبارات لازم را دریافت و کلاس‌های جدید احداث کند زیرا وزارت معارف و اوقاف قادر نبود بودجه آموزشی استان‌ها را تأمین نماید و دولت پهلوی هم با وجود تصمیم برای نوسازی نظام تعلیم و تربیت با معضلات زیادی در این امر روبرو شده بود و نمی‌توانست بر بحران تسلط یابد و مدیریت صحیحی داشته باشد.

از سوی دیگر، اداره معارف و اوقاف این استان در راستای بهبود وضعیت سوادآموزی عشایر قصد داشت تا وزارتخانه فوق را در جریان کمبود وسایل مورد نیاز آموزشی، معلم و کلاس‌های درس قرار دهد، مثلاً، در سندی تهیه کتاب و لوازم‌التحریر، حضور معلمان و تعداد کم کلاس را برای اطفال کوچ‌نشینان دشوار توصیف کرده است که دولت باید حداقل امکانات را برای آنان مهیا و مدارس را تکمیل نماید (ساکما، بدون نمره: ۸ و ۹). بنابراین همان‌طور که، بدان اشاره شد حکومت پهلوی می‌خواست تا با اجبار کردن آموزش به عنوان یکی از ابزارها، عشایر را به اسکان دائمی مجبور سازد ولی توانایی نداشت تا شرایط مساعدی را ایجاد کند و به نحو احسن به خواسته خویش برسد و نیز ایلات و طوایف را به شکلی مداوم در برنامه‌هایی که در نظر داشت داخل و رضایت آنها را جلب نماید.

از نظر شرایط مدیریت مدارس هم طبق سندی، نمایندگان اداره معارف و اوقاف علاوه بر فشار بالای کار و مسئولیت وافر بر پایه‌های مختلف تحصیلی تا حدی نظارت می‌کردند اما کافی نبود. این در حالی است که، هر مدرسه باید مدیر مخصوصی داشته باشد تا با دقت و تمرکز کار کند (ساکما، بدون نمره: ۸). اما وزارتخانه بدان توجه نکرد و اهمیتی نداد.

عدم وجود کتابخانه برای کلیه مدارس متوسط هم مشکل دیگری بود که در اسناد موجود است و مدیران بر راه اندازی آن اصرار نمودند، اما وزارت معارف و اوقاف تنها بودجه اندکی را برای تعدادی از مدارس تأمین نمود و سایر مکان‌های آموزشی بی‌بهره ماندند (همان).

بنابراین کمبود کتابخانه در اکثر مراکز آموزشی باعث شد تا محصلان نتوانند بر دانش خود اضافه کنند و تنها به کتاب‌های درسی دسترسی داشتند. و یا کمبود معلمان متخصص بر افت تحصیلی محصلان اثر گذاشته بود. مثلاً، بعضی از مدارس خرم‌آباد معلم خط نداشتند (ساکما،

بدون نمره: ۹). پس یا این دروس تعلیم داده نمی‌شد و یا سایر معلمان بدون آن که چیزی بلد باشند جهت رفع تکلیف در کلاس چنین درس‌هایی حضور می‌یافتند که معضلی بزرگ به شمار می‌رفت.

به هر ترتیب، حاکم و مسئولان اداره معارف و اوقاف لرستان جهت بهتر شدن اوضاع آشفته‌ای که بیان شد مکرراً به وزارتخانه نامه نگاشتند و تقاضای بودجه کردند که در این قسمت چند نمونه بررسی می‌شود. مثلاً، در سال ۱۳۱۴ ش درخواست اصلاح بودجه و نیاز مبرم لرستان را برای ساخت تعدادی کلاس و تشکیل پایه ششم به وزارت معارف و اوقاف اطلاع دادند (ساکما، نمره ۸۱۳: ۱۰ و نمره ۲۲۵۰۲: ۱۱). و یا در نامه دیگر آمده است: «مقام منبع وزارت جلیله معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه دامت شوکت، با عطف توجه به مراسله ۱۳/۱۰/۲۷/۳۰۵۵، موضوع بودجه پیشنهادی ۱۳۱۴ ش معارف لرستان خاطر مبارک مستحضر می‌دارد دبستان ملی پهلوی خرم‌آباد که در سال ۱۳۱۲ آقای حسین‌خان جودت بنا به اضطرار و کثرت دانش‌آموزان تأسیس کرده بودند به واسطه ضیق بودجه در شرف اضمحلال است ... به طوری که در بودجه پیشنهادی ۱۳۱۴ ش تذکر داده‌اند ... تأسیس یک باب مدرسه چهار کلاسه لزوم قطعی دارد و مستدعی است امر و مقرر فرمائید طبق بودجه پیشنهادی تأسیس کلاس پنجم دبستان چهار کلاسه شاهپور را با اعتبار تأسیس یک باب دبستان چهار کلاسه منظور و ابلاغ فرمائید تا به واسطه انحلال دبستان مزبور دانش‌آموزان سرگردان نشوند - رئیس معارف و اوقاف لرستان» (ساکما، نمره ۱۰۸: ۱۲). و یا پیشنهاد دادند تا کودکان مختلطی به مدیریت عالی‌ه خانم عشقی در خرم‌آباد بنا شود و شش سال ابتدایی داشته باشد و نیز عده‌ای از محصلان دبستان دولتی دوشیزگان و شاگردان دبستان دولتی پهلوی به آنجا بروند و میزان حقوق معلمان را هم مشخص کردند (ساکما، نمره ۲۰۹۵: ۱۳ و نمره ۲۲۵۴: ۱۴). پس پیشنهاد آنان مورد قبول واقع نشد زیرا شکل‌گیری چنین مدرسه‌ای تنها به تهران مربوط می‌شد و به گفته وزارتخانه در شهرها و روستاهای دور دست نباید چنین اقدامی به علت حساسیت‌های طایفه‌ای و مذهبی صورت می‌گرفت (ساکما: نمره: ۴۷۳۵۲: ۱۵). و نیز حکمران لرستان و بروجرد طی نامه‌ای به وزارت معارف درباره تأسیس مدارس جدید و مشکلات پیش آمده برای دانش‌آموزانی که والدین شاغل در ادارات دولتی دارند و همچنین گرفتاری‌های مردم بومی در فرستادن فرزندان به سایر شهرها جهت ادامه تحصیل می‌نویسد: «... بیشتر محصلین و محصلات اولاد مأمورین دولتی هستند که به واسطه مأموریت و توقف در خرم‌آباد ناگزیر ادامه تحصیل اطفال آنها در همین شهر بایستی انجام گیرد و برای آنها مقدور نیست که اطفال خود را به جای دیگر بفرستند همین طور اطفال اهالی این شهر هم استطاعت رفتن به شهرهای دیگر ندارند ... حضرت وزارت پناهی که همواره توجه خاص به تعمیم معارف داشته و دارند اجازه تأسیس دو کلاس معروضه فوق (یک کلاس شش در دبستان دخترانه و یک کلاس متوسطه در دبستان پسرانه) را مطابق پیشنهاد اداره معارف لرستان صادر خواهند فرمود» (ساکما: نمره ۱۸۱۹: ۱۶).

بدین طریق، نگارنده با ارسال این نامه سعی دارد تا حداقل به بهانه اطفال مأموران دولتی هم که شده از وزارتخانه مجوزهای لازم را برای ایجاد کلاس بگیرد. همچنین اداره معارف و اوقاف لرستان در نامه‌ای به این وزارتخانه خواستار تأمین اعتبار به مبلغ ۲۵۰ ریال به عنوان اعانه برای کودکان مختلط خرم‌آباد شده است زیرا در آستانه انحلال قرار داشت (ساکما، نمره ۲۴۷۸: ۱۷). و یا وزارت معارف و اوقاف در سندی از وزارت جنگ تقاضا نمودند تا با بهره‌گیری از اعتبارات اضافی برای تأسیس مدرسه در دهلران اقدام نمایند (ساکما، نمره ۲۶۶۱: ۱۸). یعنی این که اوضاع مالی تا حدی بحرانی بوده است که مجبور شدند از اعتبار اضافی وزارت جنگ برای ساخت مدارس و یا حتی چند کلاس بهره ببرند که با این کار عملاً به آن وزارتخانه اجازه می‌داد تا در امورات مدارس مداخله کند و همین باعث گرفتاری‌های زیاد و ورود تفکر نظامی به اماکن علمی می‌شد و بحران جدیدی را هم ایجاد می‌کرد. در الشتر هم وضعیت عادی نبود زیرا بودجه مناسبی برای ترفیع کلاس‌ها نداشتند و بدین جهت، ادامه تحصیل بسیار سخت بود (ساکما، نمره ۲۹۷۰۰۰۴۸۰/۴۲: ۱۹)، و باعث می‌شد عده‌ای از دانش‌آموزان به دلیل بضاعت مالی اندک و یا مسافت طولانی تا شهرهای دیگر، از تحصیل کنار بروند و چه بسا افراد با استعدادی که مجبور به ترک مدرسه شدند هدر می‌رفتند.

بنابراین طبق اسناد مذکور و نامه‌نگاری‌های مداومی که انجام شده است می‌توان چنین نتیجه گرفت که بحران بودجه و کمبود اعتبارات برای اداره معارف و اوقاف لرستان مسئله‌ای حاد و جدی بوده است و با توجه به افزایش دانش‌آموزان و علاقه خانواده‌ها جهت تحصیل و فراگیری

علم و دانش فرزندان لزوم احداث و یا اضافه شدن کلاس‌های متعدد به مدارس مد نظر مدیران این استان بود که به هر شکلی سعی نمودند تا از مرکز بودجه و سرمایه اخذ کنند، اما در این راه توفیق چندانی نیافتند.

۷. تنظیم بودجه سال ۱۳۱۴ش اداره معارف لرستان و تقاضای اختصاص بودجه اوقافی برای مدارس

در سال ۱۳۱۴ش اداره معارف و اوقاف لرستان از وزارتخانه به سبب بحران مالی و هزینه‌های بالای آموزش طلب بودجه از محل اوقاف کرد تا به این صورت، بخشی از مشکلات خویش را حل نماید و آموزگاران را استخدام کند (ساکما، نمره ۱۲۹۱: ۲۰)، زیرا اگر از عایدات اوقاف برای این اقدام استفاده می‌شد مشکل شرعی نداشت و طبقه روحانی هم راضی بود و این می‌توانست راهکار مفیدی برای خروج از اوضاع آشفته اقتصادی نظام آموزشی و تربیتی باشد. پس در این زمینه نامه‌نگاری‌های فراوانی انجام پذیرفت و حتی تقاضا کردند از محل اوقاف بروجرد که سالانه مبلغی به اداره معارف لرستان تعلق می‌گرفت جهت جبران کسری بودجه خرم‌آباد چنین امری به سهولت انجام پذیرد و معلمی انتخاب و حقوقی ماهیانه مناسبی برای ایشان به طور منظم واریز کنند (ساکما، نمره ۱۱۵۸: ۲۱ و ساکما، نمره ۱۴۵۰: ۲۲).

از مضمون اسناد می‌توان به این نتیجه رسید که این اداره پس از ناامیدی از دریافت بودجه به عواید اوقاف روی آورد تا با دریافت مقداری پول بتواند حقوق معلمان را بدهد و از خروج آنان تا حد ممکن جلوگیری کند تا به استان‌های دیگر نروند و بر مشکلات اداره آنها و نیز مدارس بسان، ملی پهلوی و دوشیزگان افزوده نشود تا منحل نگردند. در هر حال، این دفعه با درخواست موافقت گردید و قرار شد این پول پرداخت گردد و در نهایت، به اداره اوقاف بروجرد دستور دادند تا مبلغ ۱۵۰ ریال به عنوان کمک بپردازد (ساکما، نمره ۱۳۱۳۳: ۲۳ و ساکما، نمره ۲۴۰۱: ۲۴).

۸. تقاضای تخصیص بودجه جهت مصارف جشن‌ها، توزیع تصدیق‌نامه، تبریک تصدیق‌نامه‌های اطفال فقیر

اداره معارف و اوقاف لرستان در سال ۱۳۰۵ش برای تأمین هزینه جشن‌های پایان تحصیلی و نیز صدور تصدیق‌نامه و یا به عبارت دیگر، گواهی تحصیلی و تبریک‌های آن، و رفع موانع دریافت اعتبارات در نامه‌ای از دولت درخواست مساعدت و همکاری کرد، آنان نیز چنین پاسخ دادند: «به طوری که، رئیس معارف لرستان و بروجرد اشاره داشته است سابقاً برای وجه تبریک محصلین بی‌بضاعت و مخارج جشن سال آینده در مقام کسب تکلیف و تقاضای مساعدت برآمد ولی تاکنون جوابی به او داده نشده است چون این موضوع ... در محل مورد کمال اهمیت و مبتلا به نمایندگان معارف است سزاوار است در این باب مراتب را به عرض مقام منبع وزارت دامت شوکت رسانیده هرگاه مقتضی بدانند در بودجه سال آینده اعتباری برای مصارف جشن‌های توزیع تصدیق‌نامه در ولایات و همچنین تصمیمی نسبت به تبریک تصدیق‌نامه‌های اطفال فقیر و بی‌بضاعت اتخاذ فرمایند» (ساکما، بدون نمره: ۲۵ و ساکما، نمره ۳۵۱۳: ۲۶).

به هر صورت، کاملاً مشخص است که دولت حتی در آن مقطع زمانی به خاطر ضعف مدیریت در امور اقتصادی توان رفع چنین مخارج جزئی را هم نداشت و یا به هر دلیلی کمک به مدارس به عنوان پایه تعلیم و تربیت و مهم‌ترین رکن کشور در اولویت آنان نبود و بودجه صرف برنامه‌های دیگر می‌شد. در کل، از نامه فوق بر می‌آید سرانجام تصمیم گرفتند تا در بودجه آینده اعتباری را قرار دهند که ظاهراً طبق اسناد تحقق هم نیافت. به هر حال، مشکل محصلان در آن سال بر طرف نشد.

۹. گزارش‌ها و پیشنهادات مدیران مدارس راجع به وضعیت دبستان‌های لرستان

مدیران و مسئولان مدارس سراسر کشور از جمله لرستان موظف بودند تا همه ساله اوضاع اقتصادی، اجتماعی و حکومتی دبستان‌ها و کودکان را به مرکز گزارش و پیشنهاداتی را ارائه دهند تا دولت در جریان کامل امورات آنها باشد و در مواقع لزوم تصمیماتی را اتخاذ نماید. آن طور که در گزارشی از طرف یکی از دبستان‌های الشتر به اداره معارف و اوقاف لرستان آمده است:

۱. ... اوضاع اجتماعی، روحیات اهالی منطقه سلسله خوب است و از حسن رفتار مأمورین دایره دولتی رضایت دارند.
۲. اوضاع اقتصادی - چون که قلعه مظفری که مرکز سلسله است دارای جاده شوسه نیست ... تجارت و کسب و کار این منطقه چندان رونقی ندارد - چنان که خط فرعی از جاده خرم‌آباد به قلعه مظفری تعمیر شود تجار و کسبه مخصوصاً اهالی کاملاً استفاده خواهند نمود.
۳. ترتیب حکومت محلی - حکومت محترم محلی نظامی است و با جنس سیاست با مردم رفتار می‌نماید عموم محلی رضایت دارند.
۴. دوائر مختلفه - کلیه دوائر دولتی الشتر مرتب و اوضاع دبستان نیز منظم است...» (ساکما، راپورت ۱۵: ۲۷). از این نامه ظاهراً اوضاع و امور الشتر مطلوب به نظر می‌آید، اما باید اذعان کرد که معمولاً مردم از حاکمان محلی که به شیوه نظامی با مردم رفتار می‌کنند رضایت چندان ندارند و شاید مدیر مدرسه از روی اجبار به چنین موضوعی پرداخته است. ناگفته نماند که برخی از مناطق به علت فقدان امنیت از نظامیان برای ایجاد آرامش استقبال می‌کردند که همین مسئله آسایش خاطر مدارس را به دنبال داشت.
- از سویی هم، در بند دوم نامه به خرابی جاده خرم‌آباد به قلعه مظفری و لزوم ترمیم آن اشاره شده است که قطعاً برای تردد محصلان و معلمان هم مشکلاتی را به وجود آورده بود، همچنین می‌نویسد این وضعیت منجر به از رونق افتادن کسب و کار شده که مشخص است والدین محصلین هم تحت فشار مالی بودند و در نتیجه بر تحصیل فرزندان آنان تأثیر منفی گذاشته است.
- از سوی دیگر، در قسمتی از نامه‌ای به اداره اوقاف، بحران معیشت و اشتغال ایل سگوند اطلاع داده شده که می‌توانست بر آموزش اطفال اثرگذار باشد و خانواده‌ها را در تأمین مخارج تحصیل کودکان تحت فشار قرار دهد (ساکما، راپورت ۱۵: ۲۸).
- در سندی هم اوضاع دبستان ملی چهار کلاسه کمالیه بروجرد را از حیث امکانات، بهداشت، حقوق پایین معلمان، نداشتن لباس رسمی در مقایسه با سایر مدارس و قانونی نبودن حضور معلمین کم سن و سال در کلاس‌ها آشفتگی خواندند که مدیر آن از مسئولان با لحنی تند درخواست رسیدگی کرده و خواستار توجه و اقدام سریع در خصوص رفع مشکلات شده است (ساکما، نمره ۱۸۴۰۵: ۲۹). و یا در اسنادی به اداره معارف و اوقاف بروجرد نسبت به حقوق معلمان که با تأخیر و نامنظم پرداخت می‌شد گلایه شده است که با وجود زحمات فراوان این قشر تحصیل کرده باید با چنین مشکلی روبرو شوند که این مسئله می‌توانست ذهن آنها را مشغول مسائل حاشیه‌ای سازد و کیفیت و انگیزه تدریس را کاهش دهد. پس خواستند که با تصویب اعتبار و اعانه، از محل اوقاف این شهر حق الزحمه آموزگاران داده شود (ساکما، نمره ۱۱۳۳: ۳۰). و نیز درخواست نمودند تا فوراً بودجه مدرسی مثل پهلوی خرم‌آباد که شرایط مساعدی نداشت بدون تأخیر و تعلل واریز کنند (ساکما، نمره ۸۴۱۳: ۳۱). البته وزارتخانه قبلاً طی نامه‌ای به ریاست تعلیمات ولایات، پاسخ مبهمی داد و در خاتمه گفته بود که در خصوص اختصاص عایدات اوقاف بروجرد به آن مدرسه نمی‌توان هیچ‌گونه اظهار نظر کرد (ساکما، نمره ۶۰۰۵: ۳۲). و در نامه دیگر گفتند چون که بودجه عایدات بروجرد دریافت نشده پس پولی برای مدرسه ملی پهلوی نیست (ساکما، نمره ۵۸۱۳: ۳۳). در نهایت، به سبب اختلاف بین مدیران و فقدان بودجه، مبالغ مدنظر ارسال نشد. همچنین اداره معارف و اوقاف در نامه‌ای انتقادی به وزارتخانه انتخاب آموزگاران جوان دبستان ملی را ناشی از کمبود پول دانستند که چون تجربه ندارند نمی‌توانند مدارس را مدیریت نمایند و باید با تصویب اعتبار کافی از افراد با تجربه در این امر دعوت کنند تا اوضاع مدارس بهتر شود. در بخشی از نامه آمده است: «... ۱. دبستان مذکور چهار کلاسه و بودجه آن در حدود ۷۰۰ ریال است که ۱۸۰ ریال آن از طرف اداره به مشارالیه کمک شده؛ ۲. عایدات دبستان از محصلین وصول می‌شده ۲۵۰ ریال و تکافوی مخارج آن را نمی‌کرد ... ۳. قرض و بدهی دبستان ۲۴۰ ریال دارد بابت هر ماه کرایه منزل است» (ساکما، نمره ۱۲۷۳: ۳۴).
- در مدارس فلاحی هم تعدادی از دروس پایه‌های پنجم و ششم به بهانه این که برای محصلین قابل فهم نبود به طور موقت از تدریس کنار گذاشته شدند و مدیران این مسئله را به وزارتخانه اطلاع دادند تا تعیین تکلیف شوند اما وزارت اوقاف و معارف در پاسخ چنین اقدامی را نادرست و غیر منطقی قلمداد کرد و دستور داد تا معلمان به شکلی قابل فهم و اصولی درس بدهند و به کار خود با درایت و دانش مشغول باشند (ساکما، نمره ۱۵۰۶۴: ۳۵). باید گفت که فقدان آموزگاران متخصص در بعضی از پایه‌های تحصیلی و دروس که ریشه در فقر مالی

مدارس داشت باعث شده بود تا این معضل شکل گیرد و مدیران هم به جای رفع آن، درس را کنار بگذارند که اداره کل و وزارتخانه با رفتار آنان مقابله کردند و تذکر لازم را دادند تا خلل و وقفه‌ای در آموزش پدیدار نشود. اما با وجود تذکر آسیب‌شناسی درستی انجام ندادند و این درک را نداشتند که اگر نیازهای مالی بر طرف شود معلمان بهتری در مدارس حضور می‌یابند و درس را برای محصلان راحت‌تر توضیح می‌دهند و دیگر این مشکلات پیش نخواهد آمد.

به هر شکل، مدیران مدارس با ارسال گزارش خود قصد داشتند تا مسئولان استان و کشور را از تنگناهای تحصیل، بی‌پولی، زندگی مردم^۱ و اماکن آموزشی آگاه کنند که چطور این شرایط بر آموزش و تعلیم و تربیت اثر منفی می‌گذارد، اما به نتیجه مثبتی دست نیافتند و خیلی به کاستن بحران‌ها توجهی نشد زیرا با توجه به عملکرد ضعیف حاکمیت، ایران در حوزه‌های مختلف با مشکلات بسیاری روبرو شده بود.

۱۰. نتیجه‌گیری

با بررسی اسناد این نتیجه حاصل می‌شود که اقدامات دولت پهلوی اول در ایجاد مدارس جدید و نیز رویکرد آموزشی مطابق با شرایط اجتماعی و فرهنگی نوین در ایران اگر درست اجرا می‌شد نتایج مطلوبی را حتی در درازمدت به دنبال داشت که می‌توانست با درایت و فرهنگ‌سازی صحیح جایگزین مکتب‌خانه‌ها و آموزش‌های سنتی البته با رعایت مسائل شرعی شود. ولیکن در آن شرایط که بسترهای مناسبی فراهم نشده بود پیامدهای خوبی در پی نداشت زیرا هنوز ساختار جامعه سنتی و در بعضی از استان‌ها مثل لرستان با وجود کوشش بزرگان علم و ادب در ارتقای سطح آموزش اما بسترهای لازم کافی نبود، اگرچه که برخی از اشخاص دلسوز با انجام فعالیت‌های عام‌المنفعه گام‌های مثبتی در راستای تأسیس و تجهیز مدارس برداشتند ولی مشکلات برای مردم حل نشد.

از طرفی هم، از محتوای اسناد چنین استنباط می‌شود که دانش‌آموزان از حداقل وسایل اولیه تحصیل هم بهره‌مند نبودند و مدیران مدارس لباس و لوازم‌التحریر آنان را با درآمد شخصی تهیه می‌کردند و یا برای گسترش کلاس‌ها و پایه‌های نظام آموزشی مکرراً با وزارتخانه اوقاف و معارف مکاتبه می‌نمودند که اکثر اوقات به نتیجه خاصی نمی‌رسیدند، و یا از کمبود آموزگاران خوب رنج می‌بردند و حتی در پرداخت همان حقوق ناچیز با مشکلاتی روبرو بودند و از دولت می‌خواستند تا در رفع این معضل تلاش کند اما چنین اتفاقی رخ نداد. ناگفته نماند که اگر مدیران شایسته و با نفوذی حضور داشتند این رفتاری‌ها تا حدودی کاهش می‌یافت.

در نهایت، با توجه به مواردی که گفته شد باید به این مسئله مهم هم اشاره کرد که دولت رضاشاه بیشتر دنبال تبلیغ و جوسازی بود در غیر این صورت، باید به شکلی دقیق در راستای ارتقای سطح آموزش گام بر می‌داشت و دلسوزانه به پیشرفت محصلان کمک می‌کرد نه این که مشکلات پا بر جا بماند و اوضاع دگرگون نشود، زیرا ترقی نظام تعلیم و تربیت درست نیاز دارد و تنها با وعده دادن و تصویب قوانین نمی‌توان به عنوان شرط لازم گامی محکم در این زمینه برداشت، پس پشتکار و اقدام عملی هم در کنار آن شرط کافی به شمار می‌رود.

۱. لازم به ذکر است که مطابق با بعضی از اسناد همه نقاط لرستان معیشت نامطلوبی نداشتند و دانش‌آموزان آنجا از مشکل مالی رنج نمی‌بردند اما در پاره‌ای از نقاط معضلاتی بود که بیان گردید.

منابع

الف) اسناد:

۱. سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران (ساکما)، اداره معارف و اوقاف لرستان، نمره ۷۱۲، تاریخ ۱۳۰۶/۱۱/۲۵.
۲. سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران (ساکما)، اداره معارف و اوقاف لرستان، نمره ۲۱۵۹، تاریخ ۱۳۱۲/۰۸/۱۵.
۳. سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران (ساکما)، اداره معارف و اوقاف لرستان، بدون نمره، (الف) ۱۳۱۲.
۴. سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران (ساکما)، اداره معارف و اوقاف لرستان، بدون نمره، (ب) ۱۳۱۲.
۵. سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران (ساکما)، اداره معارف و اوقاف لرستان، نمره ۴۷۹، تاریخ: ۱۳۱۳/۰۲/۲۶.
۶. سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران (ساکما)، اداره معارف و اوقاف لرستان، بدون نمره، بی تا.
۷. سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران (ساکما)، وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه، نمره ۲۶۲/۵۸۳۱، ۱۳۱۱/۰۳/۳۱.
۸. سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران (ساکما)، وزارت داخله (حکومت لرستان و بروجرد)، نمره ۱۱۲۶، ۱۳۱۱/۰۴/۲۱.
۹. سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران (ساکما)، وزارت داخله (حکومت لرستان و بروجرد)، نمره ۲۱۸۵، ۱۳۱۱/۰۶/۲۶.
۱۰. سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران (ساکما)، اداره معارف و اوقاف لرستان، بدون نمره، ۱۳۱۲.
۱۱. سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران (ساکما)، اداره معارف و اوقاف لرستان، نمره ۸۱۳، ۱۳۱۴/۰۳/۱۴.
۱۲. سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران (ساکما)، اداره معارف و اوقاف لرستان، نمره ۲۲۵۰۲، ۱۳۱۴/۰۵/۰۸.
۱۳. سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران (ساکما)، اداره معارف و اوقاف لرستان، نمره ۱۰۸، ۱۳۱۴/۰۱/۱۲.
۱۴. سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران (ساکما)، اداره معارف و اوقاف لرستان، نمره ۲۰۹۵، ۱۳۱۴/۰۸/۱۰.
۱۵. سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران (ساکما)، اداره معارف و اوقاف لرستان، نمره ۲۲۵۴، ۱۳۱۴/۰۹/۱۷.
۱۶. سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران (ساکما)، وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه، نمره ۴۷۳۵۲، ۱۳۱۴/۰۹/۰۳.
۱۷. سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران (ساکما)، وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه، نمره ۱۸۱۹، ۱۳۱۴/۰۴/۰۳.
۱۸. سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران (ساکما)، وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه، نمره ۲۴۷۸، ۱۳۱۴/۰۹/۲۵.
۱۹. سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران (ساکما)، وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه، نمره ۲۶۶۱، ۱۳۱۴/۰۱/۲۷.
۲۰. سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران (ساکما)، وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه، نمره ۲۹۷۰۰۴۸۰/۴۲، ۱۳۱۴/۰۵/۱۵.
۲۱. سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران (ساکما)، وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه، نمره ۱۲۹۱، ۱۳۱۴/۰۵/۱۵.
۲۲. سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران (ساکما)، وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه، نمره ۱۱۵۸، ۱۳۱۴/۰۴/۲۶.
۲۳. سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران (ساکما)، وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه، نمره ۱۴۵۰، ۱۳۱۴/۰۶/۱۳.
۲۴. سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران (ساکما)، وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه، نمره ۱۳۱۳۳، ۱۳۱۴/۱۲/۰۹.
۲۵. سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران (ساکما)، وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه، نمره ۲۴۰۱، ۱۳۱۴/۰۹/۱۰.
۲۶. سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران (ساکما)، وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه، بدون نمره، ۱۳۰۵.
۲۷. سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران (ساکما)، وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه، نمره ۳۵۱۳، ۱۳۰۵/۱۲/۲۱.
۲۸. سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران (ساکما)، وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه، راپورت ۱۵، ۱۳۱۳/۱۰/۳۰.
۲۹. سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران (ساکما)، وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه، راپورت ۱۵، ۱۳۱۲/۰۸/۳۰.

۳۰. سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران (ساکما)، وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه، نمره ۱۱۳۳، ۱۳۱۵/۰۹/۰۳.
۳۱. سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران (ساکما)، وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه، نمره ۸۴۱۳، ۱۳۱۴/۰۴/۱۵.
۳۲. سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران (ساکما)، وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه، نمره ۸۴۱۳، ۱۳۱۴/۰۶/۰۸.
۳۳. سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران (ساکما)، وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه، نمره ۶۰۰۵، ۱۳۱۴/۰۶/۰۲.
۳۴. سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران (ساکما)، وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه، نمره ۵۸۱۳، ۱۳۱۴/۰۷/۲۸.
۳۵. سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران (ساکما)، وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه، نمره ۱۲۷۳، ۱۳۱۴/۰۵/۱۲.
۳۶. سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران (ساکما)، وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه، نمره ۱۵۰۶۴، ۱۳۱۴/۱۰/۰۷.
۳۷. قاسمی، فرید (۱۳۹۰)، اسناد خرم‌آباد، تهران، مرکز پژوهش کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی.

ب) کتاب:

۳۸. امیراحمدی، احمد (۱۳۷۳)، خ اطرات نخستین سپهبد ایران، به کوشش غلامحسین زرگری‌نژاد، تهران، مؤسسه پژوهش و مطالعات فرهنگی.
۳۹. عیدی، حمید (۱۳۷۸)، یادگار عمر، خرم‌آباد، نشر افلاک.
۴۰. کاظمی، ایرج (۱۳۷۶)، مشاهیر لر، خرم‌آباد، افلاک.
۴۱. مولانا بروجردی، غلامرضا (۱۳۵۳)، تاریخ بروجرذ، تهران، صدر.
۴۲. واعظ شهرستانی، نفیسه (۱۳۸۸)، سیاست عشایری دولت پهلوی اول، تهران، نشر تاریخ ایران.

ج) مقاله:

۴۳. خسروی‌شکیب، جهانگیر (و دیگران)، (بهار و تابستان ۱۳۹۹)، تحلیل اسامی مدارس لرستان در عصر پهلوی، پژوهشنامه تاریخ‌های محلی ایران، س ۸، ش ۲، ص ۲۵۳-۲۷۶.
- <https://doi.org/10.30473/lhst.2020.7058>

د) پایان‌نامه:

۴۴. امید‌نژاد، فرزانه (۱۴۰۰)، بررسی آموزش و مدارس لرستان در سال‌های ۱۳۲۰ تا ۱۳۵۷، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه لرستان.
۴۵. رومیانی، فرامرز (۱۳۹۴)، روند شکل‌گیری مدارس جدید در لرستان (پهلوی اول)، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه لرستان.

A) Documents:

46. National Archives and Library of Iran (SACMA), Lorestan Education and Endowments Department, number 712, date 25/11/1306. [In Persian]
47. National Archives and Library of Iran (SACMA), Lorestan Education and Endowments Department, number 2159, date 15/08/1312. [In Persian]
48. National Archives and Library of Iran (SACMA), Lorestan Education and Endowments Department, no number, (a) 1312. [In Persian]

49. National Archives and Library of Iran (SACMA), Lorestan Education and Endowments Department, no number, (b) 1312. [In Persian]
50. National Archives and Library of Iran (SACMA), Lorestan Education and Endowments Department, number 479, date: 26/02/1313. [In Persian]
51. National Archives and Library of Iran (SACMA), Lorestan Education and Endowments Department, no score, beta. [In Persian]
52. National Archives and Library of Iran (SACMA), Ministry of Education and Endowments and Specialized Industries, score 5831/262, 03/31/1311. [In Persian]
53. National Archives and Library of Iran (SACMA), Ministry of Interior (Government of Lorestan and Borujerd), score 1126, 04/21/1311. [In Persian]
54. National Archives and Library of Iran (SACMA), Ministry of Interior (Government of Lorestan and Borujerd), score 2185, 06/26/1311. [In Persian]
55. National Archives and Library of Iran (SACMA), Lorestan Education and Endowments Department, no score, 1312. [In Persian]
56. National Archives and Library of Iran (SACMA), Lorestan Education and Endowments Department, score 813, 03/14/1314. [In Persian]
57. National Archives and Library of Iran (SACMA), Lorestan Education and Endowments Department, number 22502, 08/05/1314. [In Persian]
58. National Archives and Library of Iran (SACMA), Lorestan Education and Endowments Department, No. 22502, 08/05/1314. [In Persian]
59. National Archives and Library of Iran (SACMA), Lorestan Education and Endowments Department, No. 108, 12/01/1314. [In Persian]
60. National Archives and Library of Iran (SACMA), Lorestan Education and Endowments Department, No. 2095, 10/08/1314. [In Persian]
61. National Archives and Library of Iran (SACMA), Lorestan Education and Endowments Department, No. 2254, 17/09/1314. [In Persian]
62. National Archives and Library of Iran (SACMA), Ministry of Education and Endowments and Specialized Industries, No. 47352, 03/09/1314. [In Persian]
63. National Archives and Library of Iran (SACMA), Ministry of Education, Endowments and Specialized Industries, No. 1819, 03/04/1314. [In Persian]
64. National Archives and Library of Iran (SACMA), Ministry of Education, Endowments and Specialized Industries, No. 2478, 25/09/1314. [In Persian]
65. National Archives and Library of Iran (SACMA), Ministry of Education, Endowments and Specialized Industries, No. 2661, 27/01/1314. [In Persian]
66. National Archives and Library of Iran (SACMA), Ministry of Education, Endowments and Specialized Industries, No. 42/297000480, 15/05/1314. [In Persian]
67. National Archives and Library of Iran (SACMA), Ministry of Education, Endowments and Specialized Industries, No. 1291, 15/05/1314. [In Persian]
68. National Archives and Library of Iran (SACMA), Ministry of Education, Endowments and Specialized Industries, No. 1158, 26/04/1314. [In Persian]
69. National Archives and Library of Iran (SACMA), Ministry of Education, Endowments and Specialized Industries, No. 1450, 13/06/1314. [In Persian]

70. National Archives and Library of Iran (SACMA), Ministry of Education, Endowments and Specialized Industries, No. 13133, 09/12/1314. [In Persian]
71. National Archives and Library of Iran (SACMA), Ministry of Education, Endowments and Specialized Industries, No. 2401, 10/09/1314. [In Persian]
72. National Archives and Library of Iran (SACMA), Ministry of Education, Endowments and Specialized Industries, No. 1305. [In Persian]
73. National Archives and Library of Iran (SACMA), Ministry of Education, Endowments and Specialized Industries, No. 3513, 12/21/1305. [In Persian]
74. National Archives and Library of Iran (SACMA), Ministry of Education, Endowments and Specialized Industries, Report 15, 10/30/1313. [In Persian]
75. National Archives and Library of Iran (SACMA), Ministry of Education, Endowments and Specialized Industries, Report 15, 08/30/1312. [In Persian]
76. National Archives and Library of Iran (SACMA), Ministry of Education, Endowments and Specialized Industries, No. 18405, 09/03/1315. [In Persian]
77. National Archives and Library of Iran (SACMA), Ministry of Education, Endowments and Specialized Industries, No. 1133, 15/04/1314. [In Persian]
78. National Archives and Library of Iran (SACMA), Ministry of Education, Endowments and Specialized Industries, No. 8413, 08/06/1314. [In Persian]
79. National Archives and Library of Iran (SACMA), Ministry of Education, Endowments and Specialized Industries, No. 6005, 02/06/1314. [In Persian]
80. National Archives and Library of Iran (SACMA), Ministry of Education, Endowments and Specialized Industries, No. 5813, 28/07/1314. [In Persian]
81. National Archives and Library of Iran (SACMA), Ministry of Education, Endowments and Specialized Industries, No. 1273, 12/05/1314. [In Persian]
82. National Library and Archives Organization of Iran (SACMA), Ministry of Education, Endowments and Specialized Industries, No. 15064, 07/10/1314. [In Persian]
83. Ghasemi, Farid (2011), Khorramabad Archives, Tehran, Library, Museum and Archives Research Center of the Islamic Consultative Assembly. [In Persian]

B) Book:

84. Amir Ahmadi, Ahmad (1994), Memoirs of the First Lieutenant General of Iran, by Gholamhossein Zargarinejad, Tehran, Institute for Research and Cultural Studies. [In Persian]
85. Eidi, Hamid (1999), Yadgar Omar, Khorramabad, Aflak Publishing. [In Persian]
86. Kazemi, Iraj (1997), Mashaheer Lor, Khorramabad, Aflak Publishing. [In Persian]
87. Maulana Boroujerdi, Gholamreza (1973), History of Boroujerd, Tehran, Sadr Publishing. [In Persian]
88. Vaez Shahrestani, Nafiseh (2009), Nomadic Politics of the First Pahlavi Government, Tehran, Tarikh Iran Publishing. [In Persian]

C) Article:

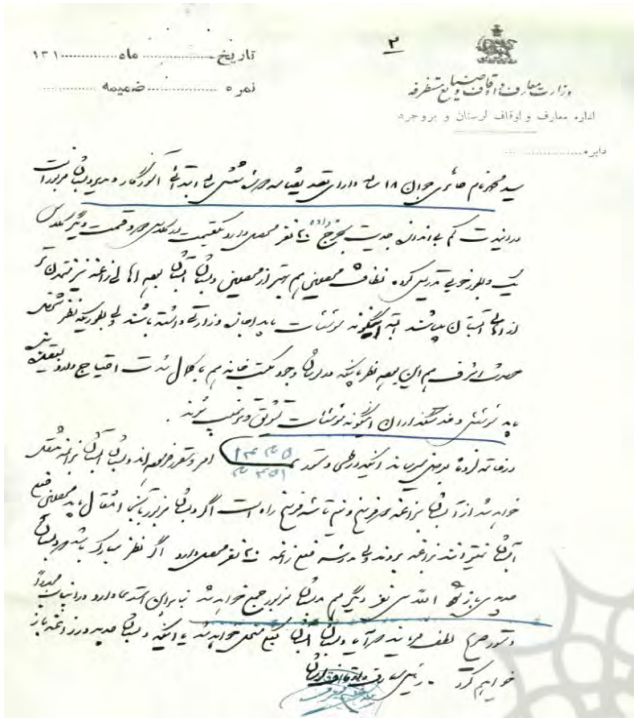
89. Khosravi-Shakib, Jahangir (and others), (Spring and Summer 2019), Analysis of the Names of Lorestan Schools in the Pahlavi Era, Research Journal of Local History of Iran, Vol. 8, No. 2, pp. 253-276. [In Persian] <https://doi.org/10.30473/lhst.2020.7058>

D) Thesis:

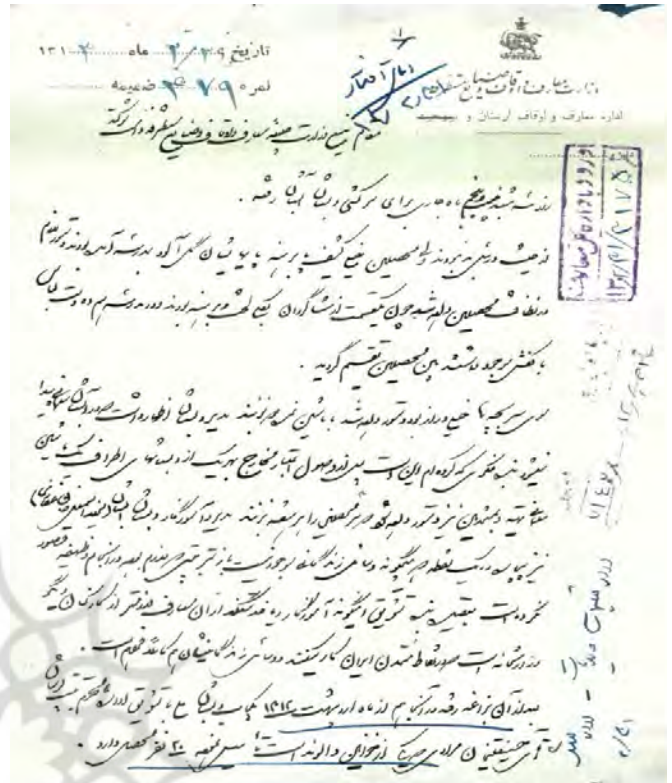
90. Omidinejad, Farzaneh (1400), Study of Education and Schools in Lorestan from 1320 to 1357, Faculty of Literature and Humanities, Lorestan University. [In Persian]
91. Rumiani, Faramarz (1394), The Process of Formation of New Schools in Lorestan (First Pahlavi Era), Faculty of Literature and Humanities, Lorestan University. [In Persian]

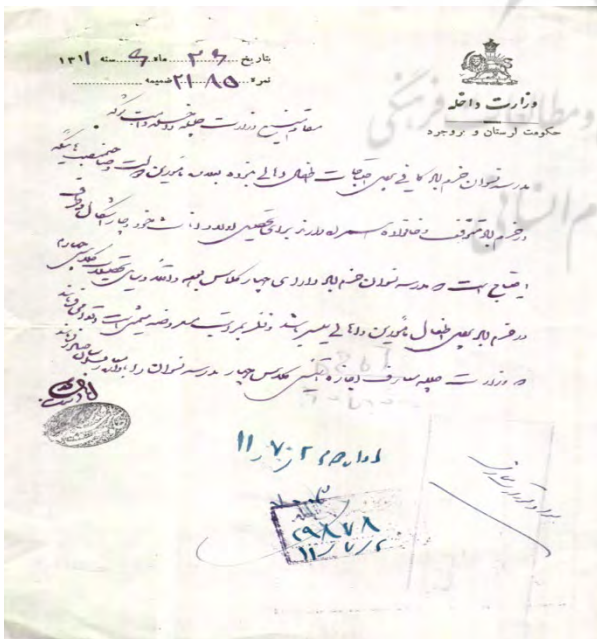
اسناد

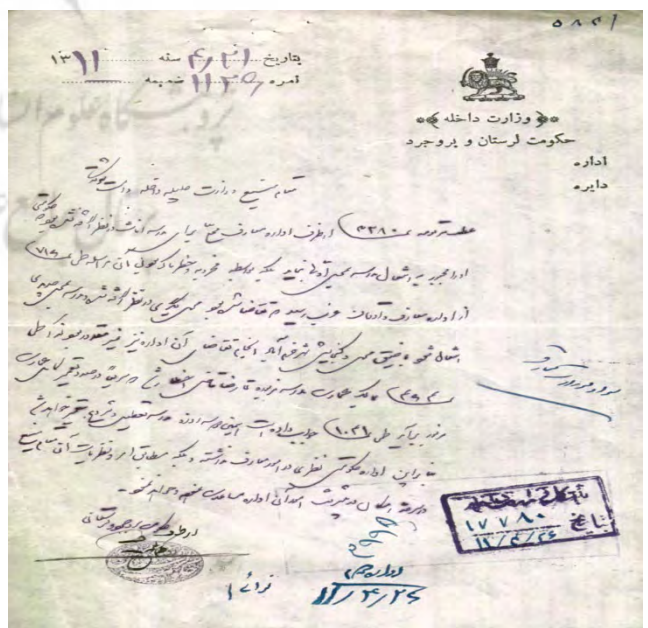
نامه اداره معارف و اوقاف لرستان به وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه (سند ۲)

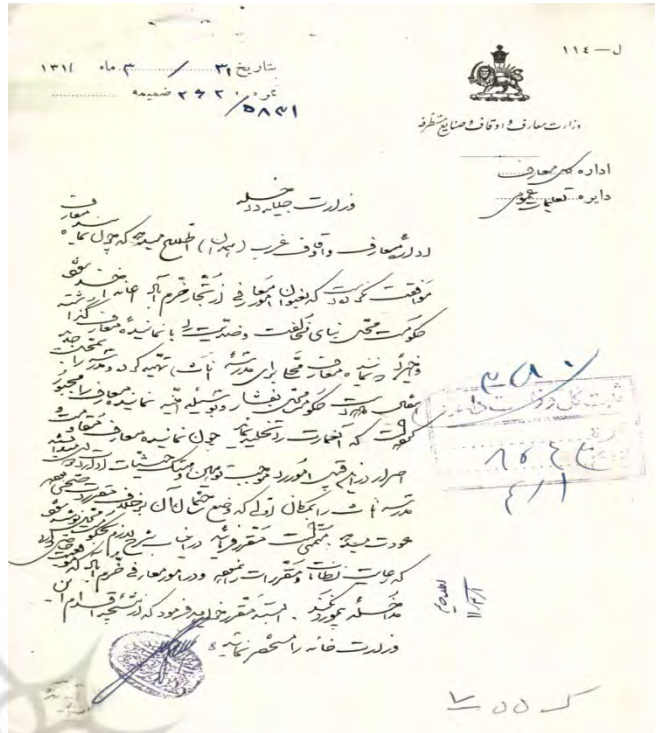
نامه اداره معارف و اوقاف لرستان به وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه (سند ۱)

نامه حکومت لرستان و بروجرد به وزارت داخله (سند ۴)

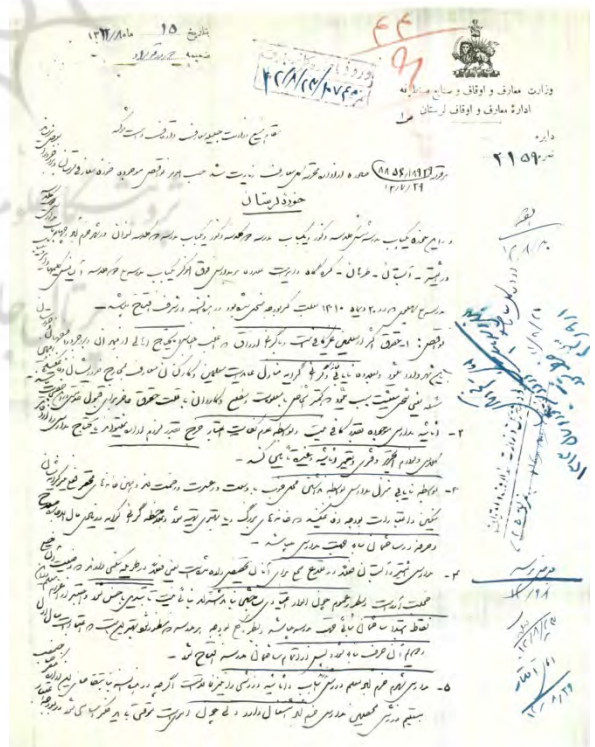
نامه حکومت لرستان و بروجرد به وزارت داخله (سند ۳)

نامه وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه (سند ۵)

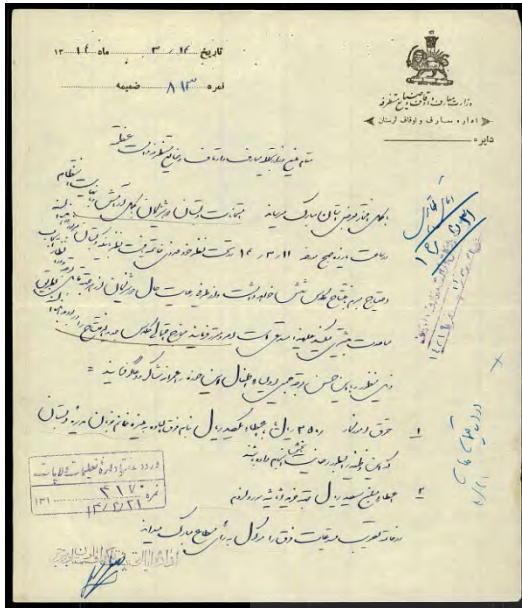
نامه اداره معارف و اوقاف لرستان به وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه (سند ۶)

نامه اداره معارف و اوقاف لرستان به وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه (سند ۷)

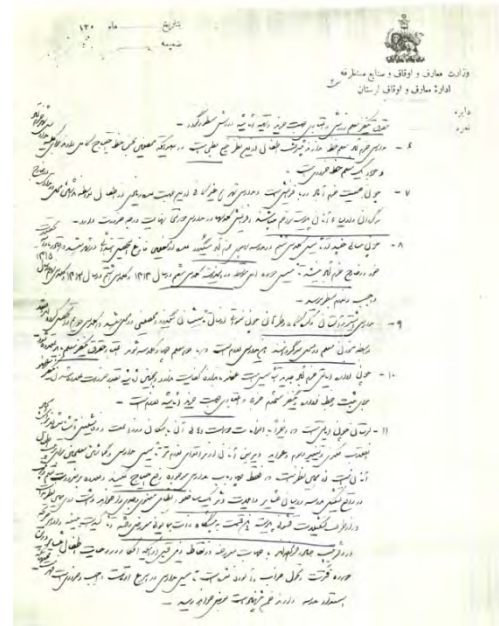

نامه اداره معارف و اوقاف لرستان به وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه (سند ۸)

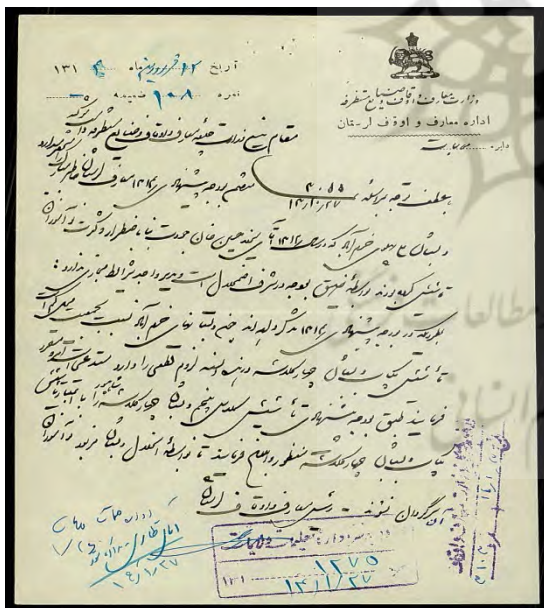
نامه اداره معارف و اوقاف لرستان به وزارت معارف و اوقاف

و صنایع مستظرفه (سند ۱۰)

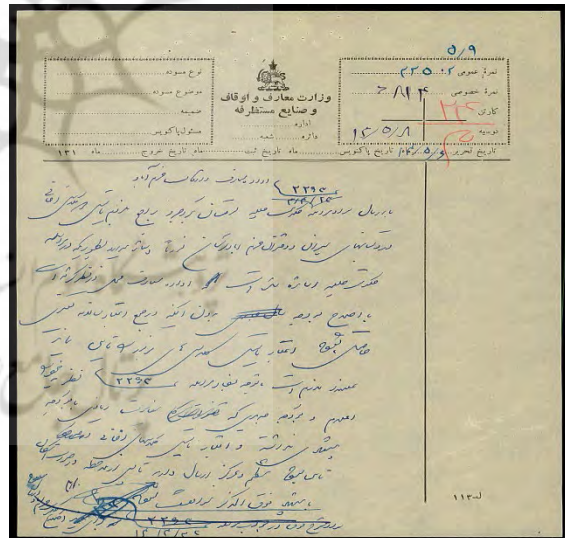
نامه اداره معارف و اوقاف لرستان به وزارت معارف و اوقاف

و صنایع مستظرفه (سند ۹)

نامه اداره معارف و اوقاف لرستان به وزارت معارف و اوقاف

و صنایع مستظرفه (سند ۱۲)

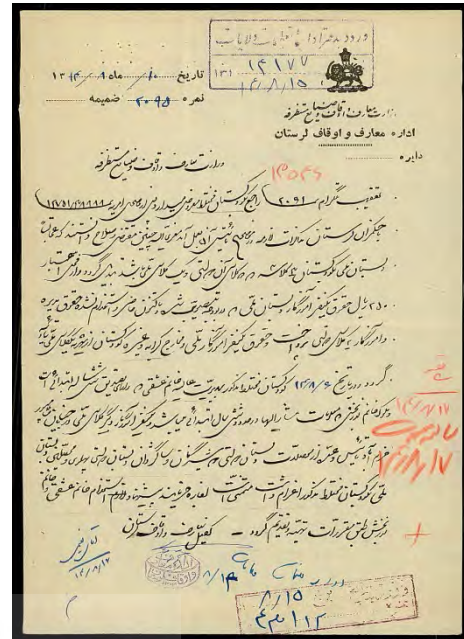

نامه اداره معارف و اوقاف لرستان به وزارت معارف و اوقاف

و صنایع مستظرفه (سند ۱۱)

نامه اداره معارف و اوقاف لرستان به وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه (سند ۱۴)

نامه اداره معارف و اوقاف لرستان به وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه (سند ۱۳)

وزارت داخله حکومت لرستان و بروجرد (سند ۱۶)

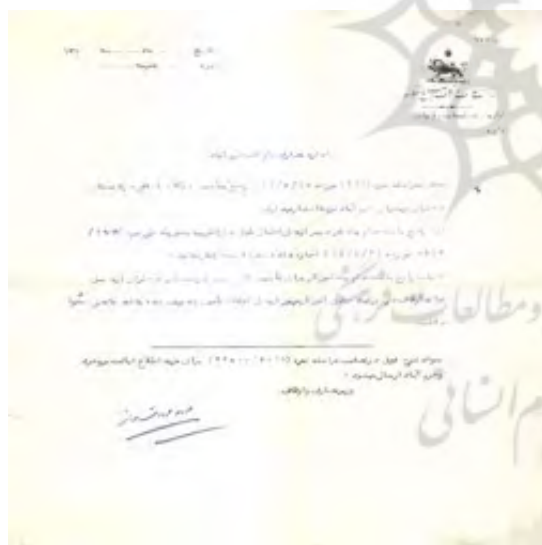
وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه (سند ۱۵)

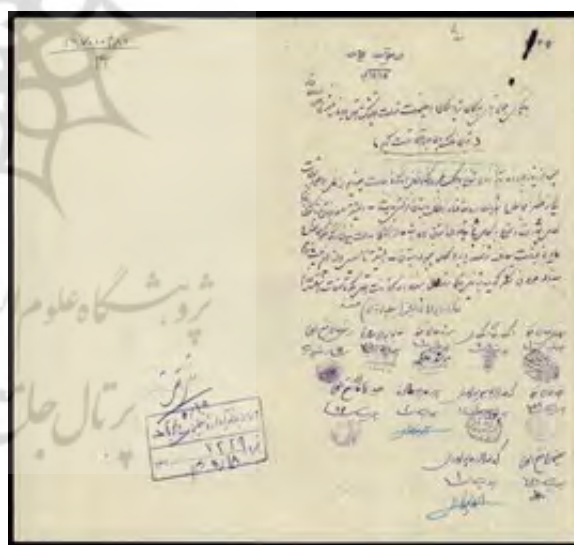
(نامه وزارت معارف و اوقاف به وزارت جنگ) (سند ۱۸)

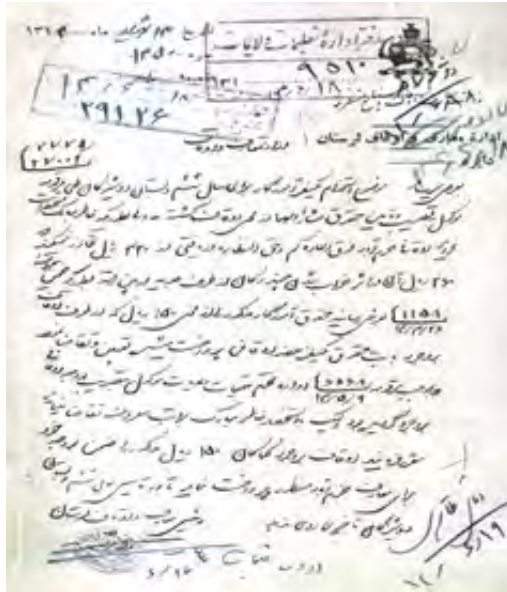
(اداره معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه) (سند ۱۷)

(نامه اداره معارف و اوقاف خرم‌آباد) (سند ۲۰)

(اداره تعلیمات و ولایات) (سند ۱۹)

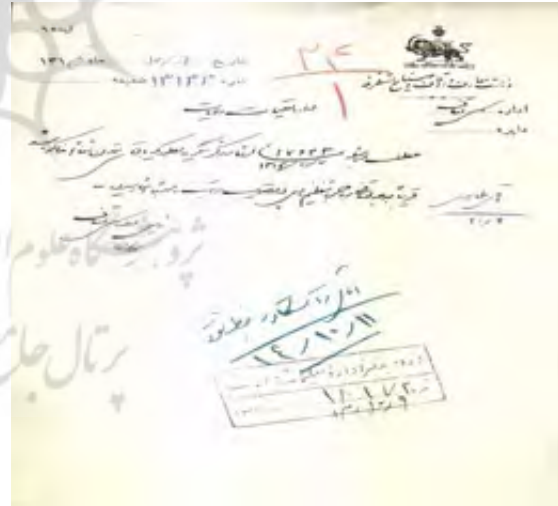
(ادامه نامه اداره معارف و اوقاف لرستان) (سند ۲۲)

(نامه اداره معارف و اوقاف لرستان) (سند ۲۱)

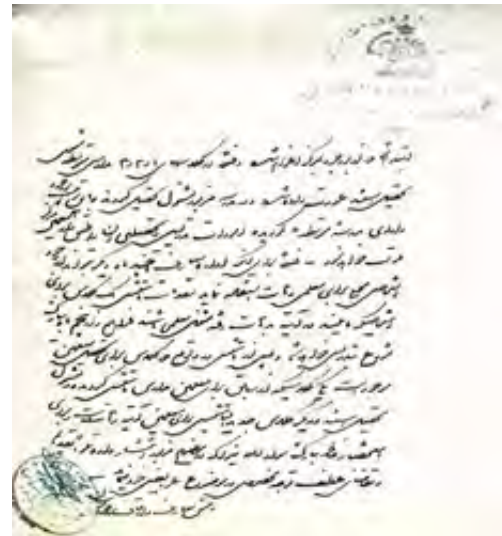
(نامه اداره معارف و اوقاف لرستان) (سند ۲۴)

(نامه اداره کل اوقاف) (سند ۲۳)

نامه وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه (سند ۲۶)

نامه اداره معارف و اوقاف لرستان و بروجرد (سند ۲۵)

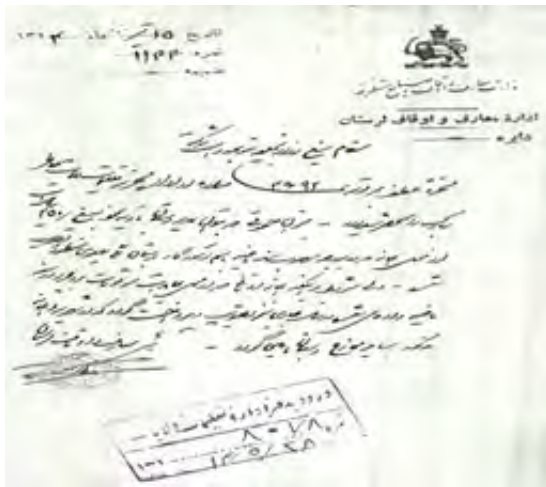

راپورت ۱۵ به اداره معارف و اوقاف لرستان (سند ۲۸)

نامه مدیر دبستانی در الشتر به اداره معارف و اوقاف

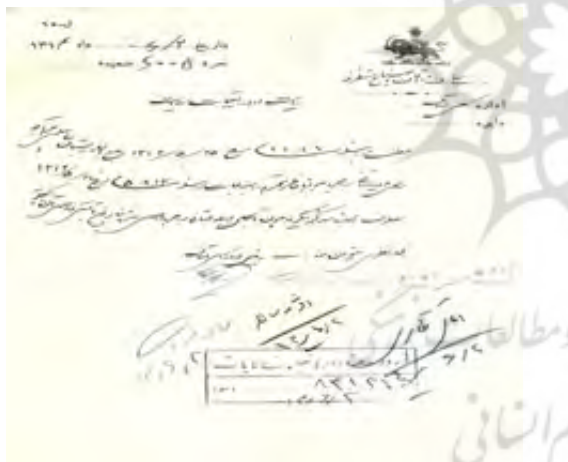
لرستان (سند ۲۷)

(نامه اداره معارف و اوقاف لرستان به وزارت معارف و اوقاف) (سند ۳۰)

(نامه مدیر مدرسه ملی کمالیه بروجرد به اداره اوقاف و معارف بروجرد) (سند ۲۹)

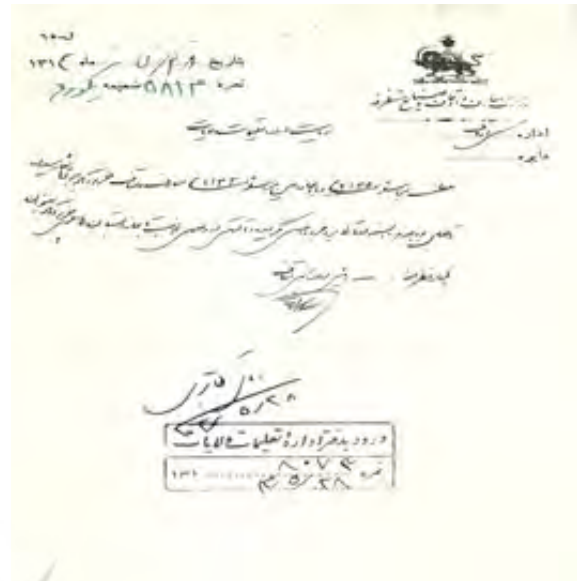
(نامه وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه به ریاست اداره تعلیمات ولایات) (سند ۳۲)

(نامه به اداره معارف و اوقاف بروجرد) (سند ۳۱)

(نامه اداره معارف و اوقاف لرستان به وزارت معارف و اوقاف) (سند ۳۴)

(نامه وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه به ریاست اداره تعلیمات ولایات) (سند ۳۳)

(نامه اداره کل فلاح لرستان) (سند ۳۵)